

must be replaced with the Russian verbal noun and large phrases consisting of a verb and a noun, preposition with verbal nouns. Elimination of redundant elements helps to reduce the amount of text while maintaining its content.

One reason of the lexical transformation is a semantic difference in the meaning of words relating to not fully equivalent vocabulary.

The essence of the lexical and grammatical transformations remains unchanged: the interpreter looks not for other meanings of words, but for the new nomination of a source language in order to transfer to the language of translation using formal sign level.

Key words: *grammar, vocabulary, complex transformations, change, description, omission.*

УДК 811.161.2 «15/16»

Гула Л. І.,
аспірант кафедри української філології
Хмельницького національного університету,
викладач Хмельницького торговельно-економічного коледжу
Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: taimur@ukr.net

ТЕРМІНИ ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ XIV–XVIII ст.

У статті обґрунтовано поняття «латинізми», проаналізовано матеріальні буквальні та матеріальні трансформовані запозичення з латинської мови. Досліджено лексико-семантичні групи, що містять терміни латинського походження у писемних пам'ятках XIV–XVIII століть. Розглянуто основні шляхи проникнення лексичних латинізмів у пласт торговельно-економічної лексики.

Ключові слова: *латинізм, матеріальні буквальні запозичення, матеріальні трансформовані запозичення, шляхи запозичення.*

Словниковий склад мови тісно пов'язаний з історією виробництва, торгівлі, побуту, культури, науки, суспільних відносин та інших сфер життя суспільства.

Проблему мовних контактів різних періодів досліджували Л. Булаховський, Ю. Жлуктенко, Л. Гумецька, М. Худаш, С. Грищенко та ін. Лексику іншомовного походження в північноукраїнських пам'ятках XVI ст. описала В. Титаренко [6]. Запозичення з латинської лексики в українській мові вивчали С. Грищенко, Ю. Цимбалюк, В. Акуленко, Л. Гумецька, О. Муромцева, Л. Полюга. Історичні джерела українських лексичних латинізмів описала У. Паньків [5], лексику латинського походження в літературній спадщині М. Грушевського схарактеризувала Г. Клімчук [2]. Основні способи освоєння термінів-запозичень економіки агропромислового комплексу визначила Т. Кравченко [3], запозичення в українській термінології менеджменту проаналізувала Н. Краснопольська [4].

Метою нашої розвідки є з'ясування способів запозичення та функціонування латинізмів в українських писемних пам'ятках XIV–XVIII ст.

Об'єктом дослідження є запозичення з латинської мови в українській торговельно-економічній лексиці, зафіксовані в писемних пам'ятках періоду пізнього Середньовіччя.

Дефініція терміна *лексичний латинізм* одного із засобів поповнення лексичного складу мови залежить від різних методологічних настанов авторів та принципів класифікації запозичень. У науковій літературі під *латинізмами* традиційно розуміють слова, їх окремі значення, вислови, морфеми тощо, запозичені з латинської мови або утворені за їх зразком [7, с. 292]. На основі генетичної класифікації *лексичний латинізм* визначають як лексичну одиницю латинського походження (незалежно від шляхів її запозичення), яка функціонує на певному етапі розвитку мови-реципієнта і, відповідно, зафіксована у словнику, власне лексичне запозичення, прямо чи опосередковано перенесене на український мовний ґрунт із латинської мови [1, с. 132–134].

У сучасній теорії запозичень прийнято виділяти два основні види: пряме (або матеріальне) запозичення і калькування. У разі матеріального запозичення з іншої мови беруть і матеріальну форму (звукову або графічну), і значення слова-прототипа, а під час калькування – тільки значення або семантичну структуру іншомовної лексичної одиниці. Серед матеріальних термінів-запозичень за характером запозичуваного матеріалу виділяють такі групи: матеріальні буквальні запозичення, до яких належать: терміни, запозичені способом транслітерації (побуквеного передавання); терміни, запозичені способом трансфонуації (звукового передавання); матеріальні трансформовані запозичення; кальки буквальні; кальки трансформовані. [4, с. 108].

У досліджуваних писемних пам'ятках серед термінів-латинізмів торговельно-економічної лексики функціонують матеріальні буквальні запозичення двох видів: терміни, запозичені способом транслітерації, та терміни, запозичені способом трансформації. До номенів, запозичених способом транслітерації, належать: *бенефіциум*, *монета*, *сума*.

Термін *бенефіція* походить від латинського *beneficium* – «благодіяння» (СІСМ, с. 97): *а право тому ты(л)ко позволяеть бенефициу(м) дияциони(с)* (ДМВН, с. 228). У католицькій церкві винагорода духовної особи доходною посадою; в ранньофеодальній Західній Європі надання королем або іншим великим землевласником васалові у довічне володіння землі за виконання певних військових чи адміністративних обов'язків. У сучасній українській літературній мові маркується як історизм (ВТСУМ, с. 75).

Лексема *монета* запозичена з латинської мови від *moneta* – «монета, гроші, чекан, монетний двір, походить від імені богині Юнони (Juno Moneta), оскільки монетний двір був у давньому Римі при її храмі» (ЕСУМ, III, с. 507): *за певну суму злотыхъ тридцат монет полское* (АВМК, с. 71); *за сорок коп грошви монеты личбы литовкоє* (ЛЗК, с. 165); *продаль полъ свое за сем копъ грошей широкыхъ чесное монеты* (ГП, с. 25). На сучасному етапі розвитку української мови функціонує у значенні «металевого грошового знаку та металевих грошей» (ВТСУМ, с. 687).

Слово *сума* походить від латинського *summa* – «найвища (посада, точка); загальна кількість, сукупність, сума» (ЕСУМ, IV, с. 168): *и ж продал есми властного кгрунъту за певную суму* (АВМК, с. 56); *и за вину всего сумою чотыриста коп грошеи, у которой суме перво* (ЛЗК, с. 154); *За тожь чинило сесь листъ о 3 тысячи а вашем милостистоить о читири тысячи сумаю* (ГП, с. 36); *в суме дєся(т) злотты(х)ъ* (ЖК 1590, с. 76); *на суму пензе(и) и на має(т)но(с)ти в то(и) суме* (ДМВН, с. 25); *то по(д) закладо(м) такого (ж) сумы и(с)отноє звыш поменєное* (ДМВН, с. 26); *за суму свою ω(т) Гри(ц)ка Гувєвского футо(р) на Запади(н)цехъ со вьсѣми принадлежъностями стоячи(и) маючи* (ЛЗК, с. 27). Активно використовується на сучасному етапі розвитку мови у літературному мовленні у значенні «загальна кількість, певна кількість грошей» (ВТСУМ, с. 1413).

Серед досліджуваних термінів виділяємо матеріальні буквальні терміни, запозичені способом трансформації: *конкуренція*, *декларація*, *оренда*, *сукцєсія*, *миля*.

Номен *конкуренція* запозичений, можливо, через польське посередництво, з латинської мови від старолатинського *concurrentia* – «змагання, суперництво» (ЕСУМ, II, с. 551): *на то(м) ме(ст)цу, єсть ко(н)курєньчыя трохъ дєди(ч)ны(х)* (ДМВН, с. 220). На сучасному етапі розвитку української літературної мови функціонує у значенні «суперництво в якій-небудь галузі, боротьба між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва й збуту товарів за товарного виробництва (ВТСУМ, с. 565).

Термін *декларація* походить з латинської мови від *deklaratio* – «вислів, прояв» (ЕСУМ, II, с. 27): *на тые добра набыль и по(д)лугъ записовъ по(с)сєсы(и) и деклярацыи* (ДМВН, с. 232). У сучасному мовленні функціонує у значенні офіційної заяви з приводу чогось, урочисто проголошене урядом, партією та ін. У торговельно-економічній лексиці вживається у словосполученнях *митна декларація* – заява особи до митниці про кількість вантажу, його вагу, ціну тощо; *податкова декларація* – заява платника податків про характер і розмір його прибутків (ВТСУМ, с. 281).

Лексема *оренда* запозичена через польську мову із середньолатинської *arrenda* – «річний чинш» (ЕСУМ, IV, с. 211): *арєндари вижєвски, доброволне сознали* (АВМК, с. 102); *арандовал менє корчму во именью моєм* (ЛЗК, с. 165); *на што и гранду яго под печатю; арандара корчомъ и солодовнеи мѣста луцкого* (ЛЗК, с. 385); *о неисправномъ содержании арендуемыхъ ими у него* (ВГС, с. 20); *жеби божи арендар до*

кола справи не міл (ДокБХ, с. 424); *Аре(н)да мыта лу(и)кого жидо(м) на три годи* (ГР, с. 43). Активно використовується в сучасному мовленні у значенні «наймання, тимчасове користування будівлями, земельною ділянкою та ін. на договірних засадах та плата за таке користування» (ВТСУМ, с. 854).

На позначення власності, яка переходила у спадок, використовувався номен *суцесія*, який походить від латинського *successio* – «наступність, спадкування» (СІСМ, с. 458): *потомко(м) и власны(м) сукає(с)сор(м)* (ДМВН, с. 222).

Міра довжини *миля* запозичена через посередництво середньовісньонімецької мови з латинського *millia*, яка є формою множини від *mille*– «тисяча» (ЕСУМ, III, с. 461): *а у дво(р)цы в королево(м) милл аотъ города* (ГР, с. 42); *якобы великая четверть мили* (ЛМ 1545, с. 227). Функціонує і на сучасному етапі розвитку української мови у значенні «міри довжини, що дорівнює 1,609 км» (ВТСУМ, с. 667).

Отже, латинізми в торговельно-економічній лексиці запозичені способом транслітерації та трансформації. Більшість латинських запозичень продовжують функціонувати і в сучасному літературному мовленні.

Список умовних скорочень назв використаних джерел

- АВМК* – Акти Вижівської міської книги XVII ст. / підгот. до вид. І. Б. Царалунга. – Житомир, 2015. – 172 с.
ГП – Грамоти XIV століття / упор. М. М. Пещак. – К., 1974. – 242 с.
ГР – Українські грамоти XV ст. / підгот. до вид. В. М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1965. – 164 с.
ВГ – Волинські грамоти XVI ст. / упорядн. В. Задорожний, А. Матвієнко. – К., 1995. – 248 с.
ВТСУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусел. – К., 2005. – 1728 с.
ДМВН – Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. / підгот. до вид. В. В. Німчук. – К., 1981. – 316 с.
Док БХ – Документи Богдана Хмельницького (1648–1657). – К., 1961. – 740 с.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. Т. I–VI. – К., 1982–2012.
ЖК1590 – Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2004. – 256 с.
ЛЗК – Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. – Луцьк, 2013. – 733 с.
ЛМ 1545 – Литовська метрика 1545 року / підг. В. Кравченко. – К., 2005. – 600 с.
СІСМ – Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1974. – 775 с.

Список використаної літератури

1. Акуленко В. В. Головні історичні джерела лексичних інтернаціоналізмів в українській мові / В. В. Акуленко // О. О. Потебня і деякі питання сучасної славістики. – Х., 1962. – С. 128–144.
2. Клімчук Г. П. Лексика латинського походження в публіцистиці М. Грушевського / Г. П. Клімчук // Філологічні студії. – К., 2010. – Вип. 4. – С. 84–97.
3. Кравченко Т. П. Морфологічна адаптація запозичених термінів економіки АПК / Т. П. Кравченко // Наукові записки. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Вип. 27. – С. 35–38.
4. Краснопольська Н. Л. Запозичення в українській термінології менеджменту / Н. Л. Краснопольська // Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. – К.: КНЕУ, 2003. – Вип. V. – С. 107–109.
5. Паньків У. Л. Історичні джерела українських лексичних латинізмів / У. Л. Паньків // Вісник Житомирського державного університету. – Житомир, 2011. – Вип. 56. – С. 157–160.
6. Титаренко В. М. Лексика іншомовного походження в північноукраїнських пам'ятках XVI–XVII ст. / автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / В. М. Титаренко – К., 2007. – 20 с.
7. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Гула Л. І. Термины латинского происхождения в торгово-экономической лексике XIV–XVIII веков.

Аннотация

В статье обосновано понятие «латинизмы», проанализированы материальные буквальные и материальные трансформированные заимствования с латинского языка. Исследованы лексико-семантические группы, которые содержат термины латинского происхождения XIV–XVIII веков. Рассмотрены основные способы проникновения латинизмов в шар торгово-экономической лексики.

Ключевые слова: латинизм, материальные буквальные заимствования, материальные трансформированные заимствования, способы заимствований.

Gula L. I. Terms of the latin origin in the trade-economical lexicon in the XIV–XVIII centuries.

Summary

The term Latinism is researched and analyzed in the article. Transliterated and transformative borrowings of lexico-semantic group of trade-economical lexicon are determined. While researching was found out the composition and the sources of metrical units, analyzed conformity of interior organization, researched system relation, ascertained specificity of

evolution and functioning of lexical system as linguistic unit. The extralinguistic and intralinguistic factors, which influenced on the formation of the borrowing units are defined. The associative fields of the Latinism were obtained during the conducting of the free associative experiment are analyzed. The many-sided consideration of the terminological material has allowed to find out regularities of formation of the Latin borrowing in the Ukrainian language. The complex analysis of the Latin borrowing gives a clear explanation of system organization between the different types of lexical units.

In addition, specific features and ways of borrowings are determined. Role of the mediator languages is defined. The research proves that many of Latin borrowings are used in modern Ukrainian language.

Key words: Latinism, material borrowings, transformative borrowings, ways of borrowing.

УДК811.111+811.112.2+811.161.1/.2]371'42:111.85

Дегтярьова Л. І.,

старший викладач кафедри германської філології

Сумського державного університету

E-mail: lardegt@ukr.net

Бондарева О. М.,

студентка Сумського державного університету

E-mail: olenka-bondareva@mail.ua

АКСІОЛОГІЧНІ ЛЕКСЕМИ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ «ПОТВОРНІСТЬ»

*У статті досліджуються аксіологічні лексеми семантичного поля концепту «потворність» на вибірках із тлумачних словників та художнього дискурсу на матеріалі німецької, російської та української мов. Основна увага фокусується на ядерних лексемах **hässlich, уродливый, потворний**. Було встановлено ідентичну спрямованість та естетичну вагомість аксіологічних лексем при створенні та ментальному сприйнятті художніх образів.*

Ключові слова: концепт «потворність», аксіологічні лексеми, лінгвокультура, семантичне поле, ментальний, конотативний.

Відповідно до досліджень когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології, концепт як результат когнітивної діяльності людини є абстрактним семантичним утворенням, саме тому необхідно співвідносити його зі словом, яке як елемент мови може бути частиною аксіологічного синонімічного ряду.

Актуальність теми полягає в тому, що поняття як краси, так і потворності є відносним, оскільки те, що може здаватися красивим для однієї людини, може видатися потворним для іншої, і навпаки. Оскільки поняття краси визнається однією із найвищих інтенцій для визначення сенсу життя, а поняття потворності є його антиподом, тому звідси виводиться система пріоритетів поведінки та відносин людей у суспільстві.

Метою статті є дослідження аксіологічних лексем семантичного поля концепту «потворність» на вибірках із тлумачних словників та художнього дискурсу на матеріалі німецької, української та російської мов, для досягнення якої були визначені наступні **завдання**: 1) виявити типи інформації про потворність, яка знайшла відображення в лінгвокультурному художньому дискурсі, 2) встановити та порівняти склад синонімічних рядів ядерних лексем *hässlich, уродливый, потворний*, які репрезентують концепт «потворність»; 3) з'ясувати специфіку функціонування синонімічних лексем, які вербалізують концепт «потворність» у художньому дискурсі. **Об'єктом** дослідження є аксіологічні лексеми синонімічного ряду концепту «потворність». **Предметом** є функціонування аксіологічних лексем концепту «потворність» у художньому дискурсі для створення яскравих образів. Згідно із завданнями, були використані концептуальний, інтроспективний методи дослідження та порівняльний аналіз.